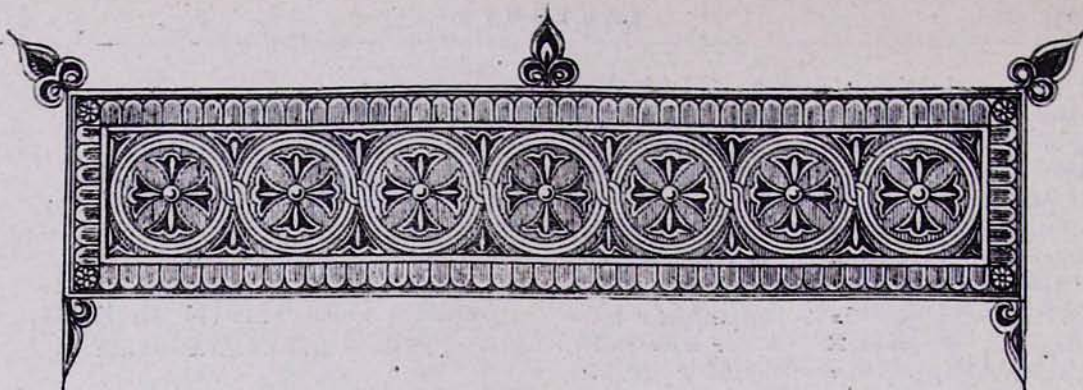

Ա. ԵՐԵՄՅԱՆ

ՄԱՆՐԱՆԿԱՐԻՋ ԹՈՐՈՍ ՌՈՍԼԻՆ*

1214 թվականին Հովհաննես սարկավազ Հռոմկլայեցին, դարձյալ Հռոմկլայում, գրում է մի ավետարան, որ այժմ գտնվում է Երևանի Պետական ձեռագրատանը: Հիշատակարանում արձանագրված է. «...Գրեալ եղև ձեռամբ նուսաստ գրչի Յովաննիսի սարկավազի... [Հռոմկլայցոյ]՝ յաստուածապահ զղեկիս հայրապետանիստ քաղաքիս հայոց»:

1231 թվականին վաստակավոր գրիչ Թորոսը, Հռոմկլայում, Տեր Դավիթ եպիսկոպոսի խնդրանքով, բոլորգրով գրում է «Գիրք դատաստանի», որի հիշատակարանում ընդգրծվում են. «Ի թուականութեանս Հայոց ՈԶ (680 + 551 = 1231), ի թագաւորութեանս Հեթմոյ՝ որդւոյ Կոստանդեայ իշխանաց իշխանի... գրեցաւ գիրքս այս ձեռամբ մեղաւոր և տխմար գրչի Թորոսի, ի յաստուածապահ անառիկ զղեակս Հաւտմկլայս»: Ձեռագրի հիշատակարանում կան նաև պատմական այսպիսի թանկագին տեղեկութուններ. «...Արդ ի յայս ամի ելաւ ազգ մի, որվոչի թաթար, և փախստական արար զպարսկաց թագաւորն և աւերեաց զպարսկաց աշխարհն և երեկ ընդ Միջագետաց ի վայր մինչև յԵդեսսա և Սամուատ և կոտորեաց բազում թուրք և քուրդ և քրիստոնէք և վառ բա-

զումս...»: Ձեռագիրը Փարիզի Ազգային մատենադարանի սեփականութունն է:

1238 թվականին Բարսեղ գրիչը, Հռոմկլայում, Մարկոս արքեպիսկոպոսի համար, բոլորգրով, արտագրում է Մխիթար Գոշի «Գիրք դատաստանաց», որ գտնվում է Վենետիկի Մխիթարյան միաբանության մատենադարանում: Առանձին արժեք են ներկայացնում ձեռագրի հիշատակարանի հետևյալ տողերը. «Փառք Աստուծոյ յափտեանս, ամէն: Ի թուիս ՈԶ է (687 + 551 = 1238) գրեցաւ Գիրքս դատաստանաց առ ափն մեծ գետոյս, որ կոչի Եփրատէս, առ ստորոտ աստուածապահ զղեկիս Հռոմկլայ կոչեցեալ, ի հայրապետութեան Տեառն Կոստընդնա, ի շար և ի դառն ժամանակի, յորում նշանք հրեւելիք եղեն, քանզի մեռաւ հրիս սուլտանս՝ Հոռոմոցն և Շամբիս և Մսրայն: Եւ արդ գրեցաւ սա ձեռամբ Բարսղի մեղապարտի և փցուն գրչի... Մատենցաւ աշխարհն Հայոց ի ձեռն խուժադուժ ազգացն, որ կոչի դադար, քանզի յաւորի էառ զաշխարհն ամենայն առ հասարակ, բազում քաղաքս և աւանս, և բազում եպիսկոպոսք և վարդապետք և քահանայք և սարկաւազունք և իշխանայք և ազատք և շինականք և բազում ա՛յլ ևս կանայք և մանկիտիք, զի ոչ կարէ ոք ընդ գրով արկանել, զոր ըմբռնեցին ընդ ձեռամբ իւրեանց»:

* Շարունակված ամսագրի 1955 թվականի № 1-ից:

1244 թվականին նշանավոր գրիչ և ծաղկող Կիրակոս քահանան, Հոռոմկայում, մագաղաթի վրա, բոլորգրով, Կոստանդին կաթողիկոսի համար, գրում է մի ավետարան, որը «ծաղկերանգ զարդարեալ ոսկով և երփներփին գունիւք: Եւ կազմեալ ոսկով և արծաթով»: Գեղարվեստական ուրույն արժեք ներկայացնող այս ձեռագիրը Վենետիկի Մխիթարյան միաբանության սեփականությունն է: Հիշատակարանից արժեքավոր են հետևյալ տողերը. «Փառք քեզ... Շնորհիւ ամենախնամ ողորմութեանն Աստուծոյ՝ յանդելեալ աւարտեցաւ աստուածախաւս մատեան... յաշխարհմուտ աթոռս Հոռոմկա... ի թուականութեանս Հայոց ՈՂԳ (693+551=1244)... ի թագաւորութեանս Հայոց Հեթմոյ քրիստոսապսակ թագաւորի... և իմ ըստ կարի ջան տարեալ գրեցի և պատուական երանգաւք և յոսկւոյ սրբոյ զարդարեցի զսա... Գրեալ եղև և ի դառն ի խուճապուտ ժամանակի, յորժամ եւ ազգն խուժադուժ, ոչ կոչի Տաթար, և սպառնաց զամենայն հասակ յերկրէ, և մնացեալքս՝ ի յերեսս եմք ի յահէ նոցա... Արդ, որք վայելէք զսա կամ արինակէք, յիշեսցի՛ք... Թագաւորին Հեթմոյ, որ և նա փոխեալ ի Տէր: Աղաչեմ յիշել ըղծիւ... զչքնաղ և զամենավախելու պատանին զԼեոն՝ զորդի թագաւորի Հայոց Հեթմոյ, զքրիստոսասէր թագուհին զԶապէլ, զի տացէ նոցա Տէր Աստուած խաղաղութեամբ թագաւորել ի վերայ Հայոց ազգին... Աղաչեմ յոքնամեղ գրիչս Կիրակոս, որ և անյիշելի անուն, յիշել զեղկելիս և խնդրել թողութիւն բազմամեղիս և ծնաւալաց իմոց»:

1248 թվականին նույն Կիրակոս գրիչը, ընտիր մագաղաթի վրա, շատ գեղեցիկ և խոշոր բոլորգրով, գրում է Բարձրբերդի ավետարանը, որի արծաթապատ կազմը 1252 թվականի հայ ոսկերչական արվեստի թանկագին նմուշներից մեկն է: Գրչության տեղն է «յամրակառոյց և յաշխարհամուտ զըղեակս Հոռոմկայ»: Կարդանք հիշատակարանի հետևյալ տողերը. «Փառք քեզ... և ես ըստ կարի իմում լցի զփափագ նորին և գրեցի զսա յամրակառոյց և յաշխարհամուտ զըղեակս Հոռոմկայ... Արդ էր թուականս Հայոց ՈՂԷ (697+551=1248) յորժամ աւարտեցաւ սուրբ գիրս, և թագաւոր էր Հայոց քրիստոսապսակն Հեթմո, որ առաւել-

եալ էր՝ քաղցր և բարի բնութեամբ՝ հնգից որդոց եղեալ հայր. առաջնոյն Լեւոն, որ յանուն հառուն իւրոյ, որ է արհեստեան շառաւել և բարի պատանի... Պաղատիմ յոգնամեղ գրիչս Կիրակոս առնել արժանի յիշատակի և զիմ զանարժանութիւնս և խնդրել թողութիւն բազում մեղաց իմոց և ծնաւալաց իմոց և ամենայն երախտաւորաց իմոց»: Զեռագիրը մանրանկարչական արվեստի տեսակետից արժանի է առանձին ուշադրության, հավանորեն վրձինել է Կիրակոսը: Գտնվում է Անթիոքի Կաթողիկոսարանի թանգարանում:

1249 թվականին վաստակավոր գրիչ և մանրանկարիչ Կիրակոսը Հոռոմկայում գրում, նկարազարդում և հայ արվեստին է նվիրում մի նոր ձեռագիր: Դա ընտիր, փափուկ մագաղաթի վրա, գեղեցիկ և խոշոր բոլորգրով գրված և նուրբ վրձինով նկարված մանրանկարչական արվեստի մի թանկագին ավանդ է, որը զարդարված է ոսկեջրած արծաթապատ և պատկերավոր կազմով: Դա ՁԴ=1255 թվականին քանդակված հայ ոսկերչական արվեստի արժեքավոր մի ստեղծագործություն է: Զեռագրի մանրանկարներն նուրբ երանգները և ոսկեզօծ ֆոնի վրա պատկերվող կապույտ-վարդագույն լեւերով ու մանիշակագույն պոչերով վրձինված սիրամարգերն առանձին գրավչություն են տալիս նկարներին, իսկ կարմիր երանգավորումները խորացնում են նկարչական տպավորությունը: Սակայն, ձեռագրի մի այլ գեղեցկություն Լեոն Գ.ի պատանեկության նկարն է, որ վրձինված է ՈՂԸ=1249 թվից հետո: Այս ավետարանը Կոստանդին կաթողիկոսը Շնորհում է» Հեթմո թագաւորի որդուն՝ պատանի թագաժառանգ Լեոն Գ.ին, ինչպես այդ ցույց են տալիս հետևյալ տողերը.

«Տեառն Կոստանդեա[յ] կաթողիկոսի
Ջաւետարանս այս [ը]ղձալի
Շնորհեալ սանու իւր Լեոնի՝
Որդոյ Հեթմո թագաւորի...
Ի յիշատակ իւր յաւիտեան»:

1263 թվականին Լեոն Գ. թագաժառանգը ձեռագիր ավետարանը նվիրում է իր քրոջը՝ «տամ» Ֆիմիին: Հիշատակարանում կարդում ենք. «Փառք քեզ... Աւարտեցի զսա ի սուրբ և յաշխարհամուտ աթոռս Հոռոմկա... ի թա-

գաւորութեան շայոց Հեթմոյ բարեպաշտի և որդւոց նորա բարի շնորհակցեաց՝ Լեոնի և Թորոսի և սրբահոգի Թագուհոյ իւրոյ Զապիլի... Յերեսս անկեալ յորնամեղ գրիչս Կիրակոս յիշելու: Ձեռագիրը գտնվում է Երեւանի Պետական ձեռագրատանը:

1253 թվականին, «ի Թագաւորութեան շայոց Հեթմոյ պայծառահաւատ Թագաւորի, և բարեպաշտ որդոյ նորա Լեոնի», տաղանդավոր գրիչ և նկարիչ Հովհաննէս արվեստագետի ձեռքով, Հռոմկլայում, գրվում է և նկարազարդվում մի ձեռագիր, որ իր գրչությամբ և մանրանկարներով կիլիկյան արվեստի լավագույն ստեղծագործություններից մեկն է: Գտնվում է Վաշինգտոնի «Freer Gallery of art»-ում:

1273 թվականին տաղանդավոր գրիչ և մանրանկարիչ Գրիգոր երեցը Հռոմկլայում գրում է մի «Նարեկ», որի գեղարվեստական արժեքը Գրեգորի եպիսկոպոս Հովսեփյանը բնորոշել է այսպես. «Նույն արվեստագետի, այսինքն Գրիգոր երեցի, գործն է էջմիածնի № 1561, սքանչելի, փոքր երկաթագրով Նարեկը, գրված և նկարազարդված Որբ (722+551=1273) թվին: Ձեռագիրը ունի սկզբում մի խորան, նաև Նարեկացու երեք տեսակ մանրանկարները, որպես փիլիսոփա, որ նստած գրում է, որպես ձգնաժող հունական զգեստավորությամբ՝ ձեռքին ավետարան և խաչ բռնած, կանգնած դիրքով, որպես աղոթող՝ ծունկ չոքած Հիսուսի առաջ, որ նստած է գահույքի վերա ciborium-ի տակ: Լուսանցքի զարդերը շատ գեղեցիկ են, քնքուշ, ակնապարար և հանկուցիչ՝ ուշադրության արժանի հատկապես սկզբնավորության Զ մանրանկարչական տառը: Բայց բարդ չեն գույները և ոչ էլ անզգալի նյութաներով խաղեր ունի, ինչպես կիլիկյան շրջանի ԺԳ. դարի ձեռագիրները, բայց որոշ չափով նկատելի արդեն բյուզանդական ազդեցություն: Ստացողն է Ներսես Լամբրոնացին պատանի հասակում, հավանորեն, երբ ուսանում էր դեռևս Հռոմկլայում»:

Այս ձեռագրերը գրչական ու մանրանկարչական արվեստների լավագույն ստեղծագործություններ են և ցայտուն դադափար են տալիս Հռոմկլայի մանրանկարչական, գե-

ղագրական և ձեռագրային մշակույթի ձևակերպումների և նվաճումների մասին: Թերևս այդ երևույթով էլ պիտի բացատրել, որ Հռոմկլան իր ժամանակին մեծ հռչակ է վայելում, որին ժամանակի գրիչները նվիրել են բազմաթիվ գնահատական տողեր: Դեռ 1173 թվականին գրված և 1549 թվականին Ատոմ աբեղայի գրչով Երուսաղեմում ընդօրինակված «Պատմութիւն սուրբ հարանց» խորագրով ձեռագրի հիշատակարանում կարդում ենք. «...Զանմատչելի ամբոցն Հռոմկլայ՝ մերձ առ ափն աղինաբուլիս գետոյն Եփրատայ», իսկ 1179 թվականին գրված ձեռագրի հիշատակարանում, որի հեղինակն է ակաճավոր մատենագիր, մեկնիչ և հզոր ճարտասան Ներսես Լամբրոնացին, ընդգծված են հետևյալ տողերը. «...Թարգմանեցաւ աստուածային «Յայտնութեանս մեկնութիւն» ի թուիս շայոց Որբ (628+551=1179) ի սուրբ և ի հայրապետական աթոռն, որ կոչի Հռոմկլայ, շրջապատեալ յաղեանական աղբերէն Եփրատայ, որ մատակարարէ բնակչացն զամենայն մարմնական պիտոյս ինամօքն Աստուծոյ: Կարդանք նաև Գրիգորիս դպրի «Մեկնութիւն Ղուկասու աւետարանին» խորագրով ձեռագրում 1204 թվականին արձանագրած այս տողերը. «...Յաստուածապա՛հ դղեակս Հռոմկլա՛ կամ «Յանադիկ և յանմատոյց դղեակս Հռոմկլա՛ յաթոռս հայրապետական»: Ահա նաև Թորոս գրչի 1231 թվականին գրած բնորոշումը. «Յաստուածապա՛հ անադիկ դղեակս Հռոմկլայո՛», իսկ Հովհաննէս «անարժան և անպիտան գծող» և գրիչը 1241 թվականին գրել է. «Մեծ և հռչակաւոր դղեկին Հռոմկլա»:

Այս տաղանդավոր արվեստագետներն իրենց ստեղծագործություններով Հռոմկլայի գրչության, գեղագրության և մանրանկարչության մշակույթը բարձր զարգացման են հասցնում:

Տաղանդավոր բանասեր Գրեգորի Ա. Կաթողիկոսը Հռոմկլայի դերը բնորոշել է այսպես. «Կիլիկիայում հառաջ են գալիս գիտության և արվեստի երեք մեծ կենտրոններ՝ Դրազարկը, Հռոմկլան և Սկևռան, հայ իշխանությունների ուղեւորման և քաղաքական ու եկեղեցական ազատ կյանքի տիրապետության հետ: Դրազարկը իշխանական և

թագավորական տան, Սկեռան Լամբրոնացիների, իսկ Հոռմկլան հայրապետական աթոռի Դրազարկի հետ պետք է մի համարել Գոնների և Ակների վանքերը, որ 13-րդ դարում ծաղկեցան, հատկապես, Հովհաննես արքայազմոր առաջնորդությամբ, բայց ազգված Հոռմկլայի դպրոցի կողմից («Հայաստանյայց Եկեղեցի», № 1, 1942 թ., էջ 85):

Ահա կրիկյան գրչական ու մանրանկարչական արվեստների այս դպրոցում՝ Հոռմկլայում, Թորոս Ռոսլինը մշակում է և զարգացնում իր հոգում թագնված գեղարվեստական տվյալները: Նա առանձնապես ձևակերպում է 13-րդ դարում սիրված ու հարգված տաղանդավոր գրիչներ, ծաղկողներ և առաջնակարգ մանրանկարիչներ Կիրակոս և Հովհաննես արվեստագետների մոտ: Այդ հանգամանքը հաստատում է Նրուսաղեմի № 1956 ձեռագիրը, որ նկարազարդել է Թորոս Ռոսլինը և որի հիշատակարանում իր սիրելի մի ուսուցչին հիշատակում է. «Եւ և չքնադագեղ գրիչն Կիրակոս»: Նույն երե-

վույթն է ընդգծում Գարեգին Ա. Կաթողիկոսն իր «Հիշատակարանք ձեռագրաց»-ի 1150-րդ էջում. «Թորոս Ռոսլին, գրիչ, աշակերտ՝ Կյուրակոս գրչի և նկարչի, ԺԳ. դարի երկրորդ կեսում», իսկ «Հայաստանյայց Եկեղեցի»-ի (1942 թ., № 1) 107—108-րդ էջերում գրել է. «Գրչի եղբայրն է Անտոն. տարաբախտաբար չի տալիս յուր ծնողների անունները, որոնց «եբախտաւոր» է անվանում և ոչ ուսուցիչների անունները, որ մենք կարծում ենք Կյուրակոս և Հովհաննես գրիչները... մանրանկարիչներն են: Հավանորեն սրանց համեմատությամբ է, որ իրեն «իցուն և տխմար» է անվանում»:

Ռոսլինի վարպետ վրձինի շնորհիվ էլ 13-րդ դարում Հոռմկլայի և գլխավորապես կրիկյան մանրանկարչական արվեստն առանձին փայլ ու երանգ է ստանում և ուշագրավ նվաճումներ անում: Ահա թե ինչու 13-րդ դարի երկրորդ կեսի հայ գրչության և մանավանդ մանրանկարչության արվեստների պատմության մեջ Ռոսլինը պատվավոր տեղ է գրավում:

5. ԷԶԵՐ ՌՈՍԼԻՆԻ ՎՐՁԻՆԻՑ ՈՒ ԳՐԶԻՑ

Կրիկյան մանրանկարչության մեծագույն արվեստագետ Թորոս Ռոսլինից, 13-րդ դարի մեծ վարպետից, մինչև օրս մեզ հասել են տասնմեկ նկարազարդ ձեռագրեր, որոնք իրենց բարձր արվեստով, նուրբ երանգների սքանչելի ներդաշնակությամբ և բանաստեղծական բովանդակությամբ պատիվ են բերում տաղանդավոր նկարչի վրձինին:

Ռոսլինի հայ նկարչական մշակույթին նվիրած այդ ձեռագրերը մանրանկարչական արվեստի թանկագին ավանդներ են, որոնց աճքան նուրբ և գեղեցիկ նկարներն այսօր ո՛չ միայն ցայտուն գաղափար են տալիս նկարչի հմուտ վրձինի և գեղարվեստական պայծառ դիմագծի մասին, այլև ընդգծում են նրա անցած ստեղծագործական ուղին և որոշում նրա տեղն ու դերը հայ մանրանկարչական արվեստի պատմության մեջ:

Այստեղ պատկերենք նրա վրձինի ու գրչի աշխատանքները¹:

1256 թվականին Ռոսլինի նկարազարդած ձեռագիրը Կրիկիայի մանրանկարչության թանկագին աղբյուրներից մեկն է, որը նկարչի արվեստին պատիվ է բերում: Դա Զէյթունի ավետարանն է, գրված յամի 2 և Ե) ($105 + 551 = 1256$) թվականին, «յանառիկ զղեակս Հոռմկլայ», «հրամանաւ և ծախիւք ա[ստուա]ծապատիւ տ[եառ]ն Կոստանդին

կաններին, երբ Երեանի Պետական թանգարանի պատմադրական բաժնում, որպես գիտական աշխատավոր, պաշտոնավարում էինք, իսկ մյուս ձեռագրերի վերլուծության համար գլխավոր աղբյուրներ լսեցել ենք՝ Ալիշանի «Միստան» և «Հայապատում», Գարեգին Ա. Կաթողիկոսի «Խաղաղական կամ Պոռչյանք», մանավանդ «Հիշատակարանք ձեռագրաց» և «Կոստանդին Ա. Կաթողիկոս», Արտավազդ արքեպիսկոպոս Սյուրմեբանի «Մայր ցուցակ Բ.», «Կրիկյան գրչադերի Նրուսաղեմի մեջ», «Մայր ցուցակ հայերեն ձեռագրաց Հալեպի և Անթիլիասի», Երվանդ Լալայանի «Ազգագրական հանգես», Գարեգին Խալիսկոպոս Սրվանձուտյանի «Թորոս աղբար», Նորայր Խալիսկոպոս Պողարյանի «Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Հակոբյանց», Հ. Բարսեղ Սարգսյանի «Ձեռագրաց ցուցակ» և ուրիշներ:

1. Հոռմկլայի դպրոցի և Ռոսլինի վրձինած ձեռագրերի մի մասն ուսումնասիրել ենք 1925—1927 թվա-

կաթողիկոսի Հայոց: Ուշագրավ են ձեռագրի հիշատակարանում Ռոսլինի իր մասին գրած հետևյալ տողերը. «...Վասն այնորիկ

1260 թվականին Ռոսլինը Հռոմեղյում, ընտիր մագաղաթի վրա, 19×7 սմ. մեծությամբ և բոլորգրով գրում է ու նկարազար-

Հիսուսի հայտնվելը աշակերտներին Հարությունից հետո
(Հայկական ՍՍՌ Պետ. մատ.ի ձեռ. № 197)

իմոյ անարժանութեան, փրցուն և տխմար գրչի Թորոսի մականուն Ռաւլին կոչեցելոյ ըստ նախնհաց:

դում մի նոր ձեռագիր, որը նկարչի գրչության և մանրանկարչական արվեստի մեջ ուրույն տեղ է գրավում: Դա երուսաղեմի

№ 251 աւետարանն է, որին առանձին փայլ են տալիս վարպետորեն վրձինված խորանները, սկզբնազարդերը, ավետարանիչները և տերունական նկարները:

Սակայն, Ռոսլինի Հռոմկլայում վրձինած ամենաճոխ ձեռագիրը Սեբաստիայի Ս. Նշան վանքի նշանավոր ավետարանն է: Դա մանրանկարչական արվեստի տեսակետից վերին աստիճանի արժեքավոր մի գրչագիր է, որը գրված է 1262 թվականին, ընտիր մա-

Ռորինեանք: Հիշել աղաչեմ և զթագաւորահայրն պարոն Կոստանդին ուստերաւք և դատերաւք: Ձեռագրի գեղեցկութունը կազմում են սքանչելի խորանները, ավետարանիչների սիրուն պատկերներն իրենց սկզբնազարդերով, ընտիր լուսանցազարդերով և մանրանկարչական տառերով:

Ռոսլինի նկարչարդած ձեռագրերի մեջ ուրույն տեղ է գրավում կիլիկյան շրջանի առաջնակարգ գրիչներից Ավետիս քահանայի

Հիսուսի Հարությունը

(Հայկական ՍՍՌ Պետ. մատ.ի ձեռ. № 979)

գաղաթի վրա և երկաթագրով: Գտնվում է Բալթիմորի Walters Art Gallery-ի մեջ: Գրիչն է հենց Թորոս Ռոսլինը: Ահա գլխավոր հիշատակարանից մի էջ. «Նմին իրի ստանայր կրկին անգամ զմատեան սրբոյ աւետարանիս յիմէ անարժանութենէ Թորոսէ մականուն Ռաւլին կոչեցելոյ, որ և ըստ կարի իմում յանգ հանի Ա[ստուծո]ւ զհրաման նորա, նոյնպէս զարդարեալ ոսկեով սրբով և երանգ երանգ գունաւք...»: Խնդրում է հիշել նաև «զբարեպաշտ արքայն Հեթում և զսրբահոգի թագուհին իւր Զապէլ՝ դուստր Լեոն արքայի... և զպարոն Թորոս և զամենայն նախնիս իւրեանց, որք և անուանին

գրչով գրված ձեռագիրը, որ այժմ գտնվում է Երուսաղեմի վանքի մատենադարանում: Դա № 2660/105, ազնիվ մագաղաթի վրա, բոլորգրով և Հռոմկլայում գրված ավետարանն է ՉԺԱ=1262 թվականին՝ «հրամանաւ մեծի և բարեպաշտի և իշխանաց իշխանին պարոն Լեոնի Աստուծով որդւոյ քրիստոսապսակ և սուրբ արքային Հեթումյ թագաւորի ամենայն հալոց»: Ձեռագրի նկարչական գեղեցկութունը կազմում են Թորոսի վարպետ վրձինով նկարված ավետարանիչների պատկերները, խորանները և սկզբնազարդերը: Բայց գրչագրի մանրանկարների մեջ կենտրոնական տեղ է գրավում մի թանկագին

Մատթեոս ավետարանիչը

(Հայկական ՍՍՌ Պետ. մատ.ի ձեռ. № 2629)

պատկեր, որ պատմական տեսակետից մեծ արժեք է ներկայացնում: Դա դասաժառանգ Լևոն Գ.ի և Կեռան թագուհու ամուսնության նկարն է: Նկատենք, սակայն, որ մի անբարեխիղճ ձեռք մասամբ եղծել է Լևոնի դեմքը: Մանրանկարն ունի ոչ միայն գեղարվեստական ու պատմական, այլև ազգագրական արժեք: Այն ցայտուն գաղափար է տալիս արքայական զգեստի մասին, որ բյուզանդականի նմանությամբ այնքան հետաքրքիր է: Ձեռագիրը պարզում է նաև Լևոն Գ.ի և Կեռան թագուհու ամուսնության թվականը: Թանկագին փաստաթղթեր են նաև ավետարանի հիշատակարանները, որոնք ժամանակի պատմական դեպքերի ուրույն էջերն են լուսաբանում:

Ահա 13-րդ դարի մանրանկարչական արվեստը պատկերող մի այլ գեղեցիկ ձեռագիր ավետարան, որ նույնպես խնամքով պահվում է Երուսաղեմի վանքի ձեռագրատանը (№ 1956): Դա 1265 թվականին գրված և Թորոսի վրձինով նկարազարդված դրչագիրն

է, որի նրբանկար սքանչելի խորահները, խաչից իջեցնելը, այլակերպությունը և այլ լավագույն նկարներն առանձին գրավչություն են տալիս ձեռագրին և ընդգծում Ռոսլինի վրձինի հմտությունն ու վարպետությունը: Այդ մանրանկարներում գծված կերպարների դիմագծերի առանձնահատկությունները նշում են մի այլ էական հանգամանք, որ Ռոսլինը հմուտ ու ձևակերպված մանրանկարիչ է և հոգեբան նկարիչ: Այդ տեսակետից բնորոշ են «Խաչելությունը», «Թաղումը» և այլ մանրանկարներում գծված տիպարները, որոնց դեմքերն անշափ ցայտուն են և հարազատ: Ձեռագրում Ռոսլինն իր ուսուցիչներից հիշում է «ես և զքնաղագեղ գրիչն Կիւրակոս»:

Ընդգծենք, որ մանրանկարիչ Թորոս Ռոսլինի գեղարվեստական գործերը մեկը մյուսից գրավիչ ու հետաքրքիր են: Դրանցից հիշատակենք Երուսաղեմի վանքում խնամքով պահված № 2027 «Մաշտոց»ը, որ 1266 թվականին, Սսում, գրել է նշանավոր գրիչ Ավետիքը, իսկ ձեռագրի էջերը նկարազարդել է Թորոս Ռոսլինը Հռոմիլայում, որ ապրում էր տաղանդավոր նկարիչը: Ձեռագրի հիշատակարանը վկայում է, որ գրչությունը «աւարտեցաւ յամի եօթն հարիւր և հնգետասաներորդի թուականութեան Հայոց ի հռչակաւոր և ի թաղաւորեալ քաղաքին Սիւ կոչեցեալ յաշխարհին Կիլիկեցոց... ժամանակս աստուածասէր արքային Հեթմոյ մեծ երախտաւորի ամենայն սեռից Հայոց և ազգաց բազմաց... Եւ զայսու ժամանակաւ սպասաւորէր հայրապետական սուրբ աթոռոյն, որ յաստուածաբնակ գղեական Հռոմիլայ, որ և ետ վայելչացուցանել զսա ոսկւով և զանազան նիւթով բազմամեղ գրչին Թորոսի, գրեալ ձեռամբ Աւետիք քահանային»: Ձեռագրի նկարչական արվեստի ուսումնասիրությունը պարզում է, որ Թորոս Ռոսլինի վրձինին պատկանում են մանրանկարչական մեծ պատկերները, որոնցից ուշադրություն են գրավում Հովնան մարգարեի կյանքը պատկերող երկու նկարները, Կարմիր ծովից հրեաների անցնելը, մոզերի երկրպագությունը, աղոթող մանուկներն ու հրեշտակը, Հիսուսի մկրտությունը, Հովհաննու հանգիստը, մանրանկարներ, որոնք ոչ միայն 13-րդ դարի մանրանկարչական արվեստի թանկա-

գին՝ վաղեմագրերը են, այլև տաղանդավոր նկարչի ոճի, դպրոցի և արվեստի մասին ցայտուն գաղափար են տալիս:

Ահա Ռոսլինի մանրանկարչական արվեստի մի ա՛յլ գեղեցիկ արտադրություն: Դա 1267 թվականին գրված արծաթապատ շքեղ ավետարանն է, որին առանձին երանգ է տալիս առաջին երեսի ոսկի թիթեղը, որի մի երեսի վրա պատկերվում է խաչելությունը, մյուս կողմը՝ Աստվածածինը: Մանրանկարչական արվեստի նուրբ ստեղծագործություններ են նաև խորանները և շորս ավետարանիչները, որոնք գրավիչ են իրենց արտահայտիչ ու խոստուն դեմքերով և սկզբնազարդերով: Նույնպես առանձին ուշադրության է արժանի «Վերջին դատաստան»ը, որ իր ամբողջությամբ Թորոս Ռոսլինի հարուստ երեսակայության մասին ցայտուն գաղափար է տալիս: Դա լավագույն վրձինի արտադրություն է, յուր բազմաթիվ խմբական տեսարանները, կերպարների խոստուն արտահայտություններն ու շարժումները բարձրացնում են նկարի գեղարվեստական արժեքը: Գրչագիրն այժմ Երուսաղեմի վանքի ձեռագրատան սեփականությունն է, որի գլխավոր հիշատակարանում կարդում ենք. «Յամի Չժ և է. երորդի թուրքերու թեհանս Հայկազեան տումարի, յաստուածապահ՝ զղեակս Հոռմկլա... ետ զրել զսաչ իմոյ անարժանութեանս Թորոսի, մականուն Ռուսլին կոչեցելոյ, և նուիրեաց զսա սրբոյ Լեւոնի որդոյ Հեթում թագաւորի»: Հիշատակարանի մի ա՛յլ կարևոր էջը Անտիոքի վրա եգիպտացիների արշավանքն է, ապա հայոց Լեոն թագավորի Եգիպտոսի գերությունից ազատությունը և վերադարձը. «Եւ բազում պատուով և ընծայւիւք եկն յաշխարհ, և ի հայրենի աթոռ իւր և եղև խաղաղութիւն երկրիս և խնդութիւն քրիստոնէից»:

Թորոս Ռոսլինի վրձինի մի ա՛յլ գլուխ գործոցն է Երուսաղեմի վանքի ձեռագրատան մեջ գտնվող № 2563 արքայական ավետարանը, որ կիրիկյան շրջանում նկարազարդված ամենաճոխ ձեռագրերից մեկն է: Գրիչն է տաղանդավոր գեղագիր Ավետիսը, որ ապրում էր Սսում: Ձեռագրի աննման գրչությունը նշում է մի հանգամանք, որ գեղագրության արվեստն Ավետիքի գրչով ինչպիսի բարձրության է հասել և ուշադրավ նվաճումներ

արել: Նշենք և այն, որ այս գեղեցիկ ձեռագրի նկարազարդումը Կեռան թագուհին հանձնել է մանրանկարչական արվեստի արքա Թորոս Ռոսլինին, իսկ ավետարանը պատրաստված է Լեոն Գ. ի թագադրության առթիվ, «ի ՉիԱ (721 + 551 = 1272) ի թագաւորութեան Հայոց Լեոնի աստուածասիրի և ի հայրապետութեան Տեառն Յակովբայ», Կեռան թագուհու հրամանով: Ձեռագրի դանձը կազմում է արքայական ընտանիքի մանրանկարը, որ ցայտուն դադափար է տալիս Կիրիկիայի թագավորական տան անդամների, նրանց զգեստի և զարդարանքի մասին: Ահա թե ինչո՞ւ նկարը ո՛չ միայն նկարչական, այլև պատմագրական ու ազդագրական տեսակետից մեծ արժեք ունի:

Ռոսլինի արվեստին պատիվ է բերում նաև 1286 թվականին Հեթում Բ. թագավորի համար գրված «Ճաշոց»ը, որի գեղեցկությանն առանձին փայլ ու երանգ են տալիս նկարչի վարպետ վրձինով գծված սքանչելի նուրբ մանրանկարները— «Մարկոս ավետարանիչ», «Ղազարոսի հարությունը», «Երբ

Ղուկաս ավետարանիչը
(Հայկական ՍՍԻ Պետ. մատ. ի ձեռ. № 2629)

Հովնանեն ավետարանիչը

(Հայկական ՍՍՌ Պետ. մատ.ի ձեռ. № 2629)

դնում են դադարի մեջ», «եսաղաղության կույսերը», «Տյառնընդառաջ» և այլ նկարներ, որտեղ դրսևորվող կերպարների հոգեկան նուրբ ապրումները խոսում են նկարչի բարձր արվեստի մասին: Նույնքան նուրբ արտադրություններ են նաև ձեռագրի խորանների զարդանկարները և սկզբնատառերը, որոնք կրկնվում են միանգամայն նոր և նուրբ ձևերով: Առհասարակ, ձեռագրի գեղարվեստական նկարները հայկական մանրանկարչության հիասքանչ արտադրություններ են: Գտնվում է Երևանի Պետական ձեռագրատանը:

Ռոսլինը հայ մանրանկարչական արվեստին նվիրել է մի այլ նկարազարդ ձեռագիր, որը գտնվում է Երևանի Պետական ձեռագրատանը: Դա 1287 թվականին գրված ավետարանն է, որի սիրուն մանրանկարները — «Իջումն ի դժոխս», «Մկրտություն», «Ձեռնադրումն», «Դժոխք» և ուրիշներ գրավում են ուշադրություն և խոսում նկարչի հմուտ վրձինի մասին:

Նկարչի արվեստին վերագրում են նաև Երևանի Պետական ձեռագրատանը գուրգուրանքով պահվող և 1290 թվականին Դրագարկում գրված ավետարանի մանրանկարները, որոնց գեղեցկությունը կազմում են նուրբ խորանները, գլխատառերն ու լուսանցազարդերը: Այս նկարների մասին «Ժ. Դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ» խորագրով Լ. Ս. Խաչիկյանի գրքի (Երևան, 1950 թ.) 356-րդ էջում կարդում ենք. «Ձեռագրի մանրանկարչական գործերը կարծիք են տալիս, որ վերահիշյալ Թորոսը կարող է նույնանալ մեծահռչակ Թորոս Ռոսլինի հետ»:

Այժմ անժխտելի է մի հանդամանք, որ Ռոսլինի վրձինից մեղ թանկագին ավանդ միացած ձեռագրերի ետևում ցույցնում է 13-րդ դարի երկրորդ կեսում ապրող ամենատաղանդավոր նկարչի պայծառ և լուսապսակ կերպարը, որին միջազգային առաջնակարգ մանրանկարիչների շարքում կարելի է դասել: Իր հմուտ տեխնիկայի համապատասխան նա ունի նաև բանաստեղծական երանգավորումներ, համարձակ թռիչքներ, ջերմություն ու նրբություն, հատկանիշներ, որոնք մեծ առավելություններ են և հաստատում են Ռոսլինի ունեցած նկարչական խոր հասկացողությունը: Ահա թե ինչո՞ւ նրա բարձր և նուրբ արվեստով ամեն մի կուլտուրական փողովուրդ կարող է հպարտանալ:

6. ՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼՆ ՈՒ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՌՈՍԼԻՆԻ ՄԱՍԻՆ

Հռոմկայի դպրոցի տաղանդավոր մանրանկարչի մասին հայ մամուլի էջերում կարդում ենք թեև սեղմ, բայց ուշագրավ տողեր, որոնք պատկերում են նրա պայծառ կերպարը:

Արվեստագետի արժանիքները և հայ մանրանկարչության զարգացման գործում նրա գործունեության նշանակությունը շատ բարձր է գնահատել հմուտ բանասեր Գաբրիել Նախկոպոս Հովսեփյանը, ընդգծելով այսպի-

սի տողեր. «Հոռմկլայի դպրոցի փառքն է Կոստանդին կաթողիկոսի և արքունիքի կատարյալ հովանավորութունը վայելող արվեստագետը՝ Թորոս Ռոսլինը: Մեզ ծանոթ նրա հնագույն աշխատանքն է Կոստանդին կաթողիկոսի ստացմամբ յոթերորդ՝ Ջեյթունի ավետարանը... Ջեռադիրը գրված է յ:ամի 9 և 5 (= 1256)», «յանառիկ դեհակա Հոռմկլայ», Հեթումի թաթարաց ավագ խանի մոտից վերադարձի տարին... Թորոս Ռոսլինը այնքան բեղմնավոր է իբրև բարձր արվեստագետ, որ արժանի է հատուկ մասնագիտական ուսումնասիրության, որքան էլ մեծածախս լինի այդպիսի մի գիրք: Այդ տեսակետից միայն Սարգիս Պիծակը՝ Ժ. Դ. դարի առաջին կիսում, կարող է մրցել Թորոսի հետ» («Հայաստանյայց եկեղեցի», 1942 թ., էջ 106 և 113):

Ուշագրավ են նաև «Հասկ» հայագիտական տարեգրքում (1949—1950 թ.) Գաբրիել Ա. Կաթողիկոսի նկարչի մասին արձանագրած հետևյալ տողերը. «Լեոն թագավորը յուր Կեռան թագուհու հետ, գիտեինք, որ մեծ հովանավոր է հանդիսացել հայ գրչության և մանրանկարչական արվեստների ծաղկման մեջ, գրել և նկարազարդել տալով այնպիսի հույակապ գործեր, ինչպիսիք Նրուսաղեմի № 1956 և 2563 ավետարաններն են, և Նորնախիջևանի Լուսավորիչ եկեղեցու մի ավետարանը, այժմ Նրեան տարված № 87: Նրեքն էլ արտաքո կարգի արժեքավոր իրենց մանրանկարներով և ճոխ զարդագրությամբ, մանավանդ արքայական գույգի և ընտանիքի պատկերներով, իսկ Նրորդը Լեոնի պատանեկության... Թորոս Ռոսլինը, որ Հոռմկլայի նկարիչ էր, գրած և նկարազարդած է Նրուսաղեմի վերև հիշված ձեռագիրները և ուրիշ գործեր Կոստանդին Ա. Կաթողիկոսի համար, ուրեմն և հայտնի որպես արքայական ընտանիքի նկարիչ... Հենց Թորոսը և՛ գրիչ էր, և՛ նկարիչ, թեև առավելապես նկարիչ»:

Բանանք նաև բանասեր Կարապետ Հ. Բասմաջյանի «Հայոց հին գեղարվեստի վարպետները» (1926 թ.) խորագրով գիրքը, ուր մանրանկարչի մասին կարդում ենք հետևյալ սեղմ տողերը. «Թորոս Ռոսլին. տաղանդավոր և բազմաշխատ նկարիչ՝ Լեոն Բ.ի

Համարաբրառի խորան

(Հայկական ՍՍՌ Պետ. մատ.ի ձև. № 2629)

(1270—1289) և Կեռան թագուհիի պատկերները նկարած է»:

Ահա նաև «Հասկ» հայագիտական տարեգրքում Արտավազդ արհեստագործի բնորոշումը. «... Հայ գրչության և մանրանկարչության բարձրագույն զարգացման շրջանը կենտրոնեն հատկապես Կոստանդին կաթողիկոսի և Թորոս քահանա Ռոսլինի շրջանին ակնարկությամբ, վասնզի առանց չափազանցության կարելի է խոստովանել, որ ասոնց օրով կիրիկյան գրչագրական, մանրանկարչական և զարդագրական արվեստները արձանագրեցին իրական ոսկեդար մը... Հոռմկլայի դպրոցին մեծագույն մանրանկարիչը եղող Թորոս քահանա Ռոսլին... թագածառանգ Լեոնի սիրական ու վստահելի պալատական նկարիչն էր»:

Ծանոթանանք նաև «Գեղարվեստ» խրատագիր և վաստակավոր բանասեր Գաբրիել Լեոնյանի «Հայ գիրքը և տպագրության արվեստը» (1946 թ., Նրեան) խորագրով գրքի 36-րդ էջում գրած կարծիքի հետ. «...13 և 14-րդ դարերում գեղարվեստական գրքի զարգացումն այնպիսի բարձրության է հասնում, որ ոչ մի տեղ և ոչ մի ժամանակ չէր

Մատթեոսի ավետարանի սկիզբը

(Հայկական ՍՍՌ Պետ. մատ.ի ձև. № 2629)

Հասել Հայաստանում: Այս դարերը տվել են երկու խոշորագույն մանրանկարիչ արվեստագետներ՝ Թորոս Ռոսլին և Սարգիս Պիծակ. թե՛ մեկը և թե՛ մյուսը հայ գրքի մանրանկարչության արվեստը հասցրին իր դադաթնակետին:

Թերթինք նաև 1939 թվականին, Մոսկվայում, ուսանեին լեզվով հրատարակված «Պատկերների Հայաստանի արվեստի պատմությունից» խորագրով գիրքը, ուր արվեստագետ Ռուբեն Դամբյանը Թորոս Ռոսլինի նկարչական արվեստը գնահատել է այսպես. «Կիլիկյան շրջանի նկարիչների մեջ ամենից աչքի ընկնողը Թորոս Ռոսլինն է: Նա մյուս նկարիչներից տարբերվում է իր աննման հայտնաբերումներով: Միևնույն ղարդանք-կարճերի մոտիվները նա կարողանում է տալ անվերջ տարբեր ձևերով: Ահա, օրինակ, նրա ձեթում Բ.ի «Ճաշոց»ը: Այդ ձևագրի սկզբնատառերը անընդհատ կրկնվում են նոր ձևերով և զարմանք պատճառում նկարչի այնքան հարուստ երևակայության մասին: Նրա գործերն այնքան նրբությամբ և նկարված, որ պիտի դիտել խոշորացույցով: Նա

ոչ մի դժվարության առաջ կանգ չի առնում և բավական հեշտությամբ լուծում է ամենաբարդ մոտիվները: Մթանելի կերպով տիրապետում է մարդակաղմության, միաժամանակ վարպետորեն պատկերացնում է դանազան կենդանիների՝ մի փոքր ոճավորված: Օրինակ՝ Պետական ձեռագրերի մատենադարանում գտնվող № 1035 ավետարանում կան որսորդության տեսարաններ, ուր մեծ վարպետությամբ դժված են կոլոզ կենդանիների շարժումները... Նա փայլուն վիրտուոզ (խիստ հմուտ) նկարիչ է: Ռոսլինը միևնույն ժամանակ կարողանում է տալ հոգեկան ամենանուրբ ապրումները: Նրա լավագույն գործերի մեջ երևում են հոգեբանական ուժեղ արտահայտություններ, օրինակ, հեռավալ նկարներում — «Երբ դնում անդադադի մեջ», «Խաղաղության կույտները» («Ճաշոց», 1286 թ.): Նույնպես պիտի նկատել, որ Ռոսլինի ոչ բոլոր գործերը կատարված են նույն հաջողությամբ: Եվ դրա համար ակամայից հարց է առաջանում. «Արդյոք այդ նկարներն անմիջապես ինքն է վրձինել, թե՛ իր օգնականները»: Ռոսլինի ստեղծագործությունը կիլիկյան արվեստի դադաթնակետն է, որից հետո, մի քանի տասնյակ տարիներ անց, ակտում է անկման շրջանը: Բացի այդ, Ռոսլինի արվեստի վիրտուոզության փայլի մեջ, որի համար թվում է դժվարություններ չեն կարող լինել, արդեն երևում են անկման նշաններ: Ինչպես երևում է, նա արդեն սպառել է իր նկարչական արտահայտությունների բոլոր միջոցները: Նրա ավանդ թողած գործերի մեջ չկան կենսագրական տվյալներ: Շատ տարօրինակ կերպով հայկական չէ նրա Ռոսլին անունը: Հիմնվելով Ռոսլինի նկարած ձեռագրերի վրա, նրա գործունեության ժամանակաշրջանն ընկնում է 13-րդ դարի 60—90-ական թվականը: Նրանից մեզ հասած աշխատանքներից հայտնի Վն տասը ձեռագրեր, որոնցից 6-ը գտնվում է Երուսաղեմում, 1-ը, մինչև առաջին համաշխարհային պատերազմը, գտնվում էր Սեբաստիայում և 3-ը Երևանի պետական ձեռագրատանը, որոնք մե՛ն՝ ձեթում Բ.ի «Տոնական ճաշոցը» (1286 թ.), «Ձեթում Բ.ի ավետարանը» և «Ռոսլինի ավետարանը» (1287 թ.): Վերջին երեքը չունեն հիշատակարաններ, բայց

մյուս գործերի մեջ ճշգրիտ տվյալներ կան, որոնք հաստատում են, որ այդ գործերը Ռոսլինին ան պատկանում... Եթե ամբողջ կիլիկյան արվեստն ունի պայատական նկարագիր, ուրեմն Ռոսլինի ստեղծագործությունները անդր-պալատական են»:

Վաստակավոր արվեստագետ Լ. Ա. Դուռնովան «Հին հայկական մանրանկարչություն» խորագրով ալբոմի մեջ (1952 թ., Երևան), Ռոսլինի մասին գրել է. «... Նրա բազմակողմանի ստեղծագործության համար քննորոշ է մի նոր վերաբերմունք... Դեպի շրջապատող իրականությունը, դեպի մարդու ներքին կյանքը և դեպի... քաղաքական և հասարակական կյանքի բազմաթիվ արևելամիտների ներքին բովանդակության բացահայտումը: Ունենալով գեղարվեստական դիտելիքների ու նրազգացության, կերպարների ու պատկերացումների տեխնիկական կատարյալ ընդունակությունների հարուստ պաշար, նա շուայլորեն դրսևորում է ինքն իրեն՝ երբեք չկրկնվելով ոչ մի հորինվածքում, ոչ մի ժանրում կամ դեմքի արտահայտության մեջ, ոչ մի դարդական մոտիվում... Որպես խոշոր նկարիչ, առաջինն ինքն է առաջ քաշում և մասամբ լուծում այն հարցերը, որոնք հետագայում Վերածնությունն է մշակել: Շարժումների իսկական և ոչ պայմանական կենսականությունը, հուզականությունը, անատոմիան, գծային և օղային հնաանկարները, պատմականությունը — բոլոր այս հարցերը շոշափված են նրա կողմից»:

Խորանանք նաև Լ. Ա. Դուռնովայի «Հին Հայաստանի գրքային փեղանկարչությունը» խորագրով նյութի մեջ, ուր ընդգծված են այսպիսի տողեր. «... Կիլիկիայի վարպետներից աչքի է ընկնում Դուռնովայի ու Դանտեի ժամանակակից և Զոտտոյի անմիջական նախորդ, խոշորագույն նկարիչ Թորոս Ռոսլինը (13-րդ դարի երկրորդ կես), որն իր ստեղծագործության մեջ առաջին հաստատուն քայլերն է արել Վերածնության դարաշրջանի արվեստի ուղղությամբ»:

Կարդանք այժմ օրիորդ Սիրաբի Տեր-Ներսիսյանի «Տեսություն մը հայ մանրանկարչության մասին» խորագրով հոդվածում

Հովհաննու ավետարանի սկիզբը

(Հայկական ՍՍՌ Պետ. մատ. ձեռ. № 2629)

Թորոս Ռոսլինի մասին արձանագրված հետևյալ տողերը. «Միջնադարյան արվեստի զսգաթնակետն ան 13-րդ դարու ձևադիրները: Թորոս Ռոսլին և ուրիշներ սուր դիտողություն ունեցող միտքեր եղած ևն և իրենց շրջապատը լավ դիտած: Իրենց արվեստի մեջ կան քաներ, որոնք արևմտյան ևն, Խաչակիրներու միջոցով բերված անշուշտ, կան նաև իսլամական, թաթարական դրոշմ կրող տարրեր, բայց այդ բոլոր ազդեցությունները ձուլված են, յուրացուած ու ինքնուրույն ու ստեղծած: Հետևաբար ընդօրինակություն չեն անոնք... Այս շրջանին կսկսին նոր ձևեր ստեղծել անհատական ներշնչումի ազդեցության տակ... Ուրեմն շատ ինքնատիպ արվեստ մը ունեցած է կիլիկյան շրջանը: Իսկ Կոստանդնուպոլսում լույս տեսնող «Մարմարա»-ում նա գրել է նաև հետևյալը. «13-րդ դարուն, Հոռմկա ամենեն կարեոր փեղորներ ևղած է գրչության արվեստին համար, և ամենն հանձարեղը Թորոս Ռոսլինն է»:

7. ԵԶՐԱՓԱԿՈՒՄ

Ի՞նչ են ընդգծում հռչակավոր նկարիչ Թորոս Ռոսլինի հայ մանրանկարչության նվիրած ձեռագրերը:— Այն, որ նա 13-րդ դարում ձեռքում Ա.ի, Լևոն Գ.ի և Հեթում Բ.ի օրերում հայ մանրանկարչական արվեստի ամենավաստակավոր, առաջնակարգ և պայծառ զարդանկարիչն է, նշանավոր մանրանկարիչը, տաղանդավոր գեղագիրը և վարպետ դիմանկարիչը, որն իր ինքնատիպ վրձինով, իր պայծառ ոճով ու նրբին, սքանչելի ներդաշնակ գույներով կիրիկյան մեծատաղանդ մանրանկարիչների— Կիրակոս, Հովհաննես— շարքում առանձնահատուկ և պատվավոր տեղ է գրավում:

Իր հմուտ ու ձևակերպված վրձինով նա ո՛չ միայն իր ժամանակի նկարչական արվեստին զարկ է տվել, այլև հայ մանրանկարչական մշակույթը հասցրել է գեղարվեստական բարձրության: Այդ գծով էլ նա Հռոմկլայի նկարչական դպրոցի հմայքը քարձր է պահել, մի դպրոց, որն իր մանրանկարչություն, զարդանկարչություն, գեղագրություն, խորանհորով, տերտնական նկարչություն, դիմապատկերչություն մանրանկարչական արվեստի մի հոյակապ թանգարան է և վարող է ամեն մի կուլտուրական ժողովրդի պատիվ քերել:

Ռոսլինի արվեստում հիմնականը, կենտրոնականը միաժամանակ ռեալիզմն է: Իրեւ առաջնակարգ արվեստագետ նա ո՛չ միայն պայքարել է «արվեստն արվեստի համար» հասկացողության դեմ, այլև հանդիսացել է ռեալիստական մանրանկարչության հիմնադիրը: Նա նոր ներանդ է մտցրել իր ժամանակի մանրանկարչական արվեստի մեջ: Առհասարակ, նա իր նյութերը վերցրել է իրական կյանքից, պատկերելով քրիստոնապետ վերին դասի նշանավոր և ցայտուն դիմքերը՝ թագավորներ, թագուհի, իշխանազուհներ, Ակեղեցական իշխաններ, արքայական ծառաներ, բնութագրել է նրանց հոգեկան աշխարհի և կենցաղի ա-

ռանձնահատուկ գծերը և տիպիկ զգեստները: Թերեւս այդ փրկություններով էլ պիտի բացատրել, որ նրա արվեստում տեսնում ենք ուժեղ ռեալիզմ, կազմակերպված հմուտ վրձին և ազդագրություն (էտնոգրաֆիա): Ահա թե ինչո՞ւ ժամանակի բարձր խավի, գլխավորապես արքայական և իշխանական դիմքերի պայծառ կերպարների և նրանց կենցաղի ու տարազների հետ ծանոթանալու համար խիստ արժեքավոր են նրա որոշ նկարները, որոնց առանձին փայլ են տալիս ծիրանի, ոսկեգույն, արծաթագույն և ա՛յլ հրաշագեղ երանգների սքանչելի ներդաշնակությունն ու ազնվությունը:

Արձանագրերն և ա՛յն, որ Ռոսլինի մի շարք մանրանկարներն իսկական զուլփ դործոցներ են և խոսում են կիրիկյան մանրանկարչության գեղարվեստական բարձր մշակույթի մասին:

Մի հանգամանք պարզ է, որ հայկական գեղարվեստի պատմության մեջ առանձնահատուկ տեղ է գրավում կիրիկյան մանրանկարչական դպրոցը, որի ամենափայլուն և պայծառ արվեստագետներից մեկն է Թորոս Ռոսլինը, 13-րդ դարի կեսում ապրող և ստեղծագործող նույն վրձինի և քանաստեղծական գույների մեծ վարպետը: Նրա ստեղծագործական անհատականությունը հայ նկարչության նվիրել է գեղարվեստական նրբությունը հոյակապ արտադրություններ: Ահա թե ինչո՞ւ նրա թողած մանրանկարչական ժառանգությունը մի ամբողջ դպրոց է, որից գեղարվեստասեր նոր սերունդը և փրկատասարդ նկարիչները կարող են մեծապես օգտվել:

1. Հռոմկլայի նկարչական դպրոցի պարծանքն ու հպարտությունն են նաև Ռոսլինի ուսուցիչներ Հովհաննես և Կիրակոս առաջնակարգ մանրանկարիչները, որոնք իրենց հոյակապ ստեղծագործություններով հարստացրել են հայ մանրանկարչական արվեստի գանձարանը:

